

LUTHEROVO POJETÍ TEOLOGIE A ETIKY CTNOSTÍ*

VOJTĚCH NOVOTNÝ

ABSTRACT

Luther's concept of theology and virtue ethics

The aim of this article is to explain Luther's concept of theology with particular regard to the place that it belongs to virtue ethics. First of all, we present Luther's definition of theology as a repentant knowledge of God and of man. Then, we develop his hamartiological and soteriological definition of man. Thus, we show that Luther's focusing on soteriology carries the risk of the thematic reduction. Finally, we discuss the issue of virtues ethics in Luther's concept of theology.

Keywords

Luther; Theology; Definition of man; Virtue ethics

DOI: 10.14712/23563598.2017.3

Pojednání, jež následuje, je věnováno dvěma skutečnostem: pojetí teologie u Martina Luthera (1483–1546) a otázce, jaké místo tu náleží etice ctností. Nejde tedy o celistvou prezentaci Lutherovy teologické epistemologie a metodologie, nýbrž o studii, která si všímá způsobu, jímž tento reformátor definuje předmět teologie a jak ho promítá do její vnitřní systematizace. Navazuje na monografii, která byla věnována zrodu teologické antropologie ve staroprotestantské ortodoxii, zvláště pak na tu její část, jež analyzovala díla prvních velkých reformátorů a ukazovala, že rozuměli teologii jako dvojedinému poznání Boha a člověka: *cognitio Dei et hominis* (Martin Luther), *agnoscere*

* Studie vznikla v rámci řešení projektu GA ČR P401/12/1704.

Deum a cognoscere hominem (Huldrych Zwingli), *cognitio Dei a cognitio nostri* (Jean Calvin).¹ Rozvíjí ji novým studiem pramenů i sekundární literatury a otázkou, jež se týká místa etiky ctností v Lutherově pojetí teologie.

Teologie jako kající poznání Boha a člověka

Ústředním tématem zkušenosti Martina Luthera, katalyzačním bodem jeho reflexe a středem jeho reformačního obratu bylo ospravedlnění hříšného člověka.² Člověk je ve své přirozenosti a ve své podstatě stvořen jako Boží obraz nadaný prvotní spravedlností. Hřích prvního člověka způsobil, že lidská přirozenost nezůstala sama sebou, ale byla hluboce a mnohostranně znehodnocena – natolik, že člověk prchá před Bohem, nenávidí jej a snaží se žít bez něj, ba proti němu. Je neschopen obrátit se k Bohu a žít před ním ve spravedlnosti. Ospravedlnění je proto hříšnému člověku darováno z pouhé Boží milosti – nikoli vlastními skutky – v Ježíši Kristu ukřižovaném tak, že mu nejsou důsledky prvotního hříchu přičítány k tíži (*non imputantur*). On sám je *simul peccator et iustus*.³

Odtud také způsob, jímž Luther chápal teologii, a důraz, který položil na teologické poznání člověka. Zřetelně jej vyjádřil v první i druhé

¹ Srov. Vojtěch Novotný. *Anthropologia sacra: Origini dell'antropologia teologica nell'ortodossia veteroprotestante*. Milano: Casa Editrice ITL-Centro Ambrosiano 2014, zvl. s. 73–117. Dále Gerhard Ebeling. *Lutherstudien*. 1. sv. Tübingen: Mohr Siebeck 1971, s. 222; Otto H. Pesch. *Hinführung zu Luther*. Mainz: Matthias-Grünwald-Verlag 1982, s. 246–247; Joachim Ringleben. Die Einheit von Gotteserkenntnis und Selbsterkenntnis: Beobachtungen anhand von Luthers Römerbrief-Vorlesung. *Neue Zeitschrift für Systematische Theologie und Religionsphilosophie* 2 (2009), s. 125–133. doi: 10.1515/nzst.1990.32.2.125.

² Srov. např. Jared Wicks. Justification and faith in Luthers theology. *Theological Studies* 1 (1985), s. 3 a 15. doi: 10.1177/004056398304400101: „the heart of his theology“, „the real heart of his controversy with Rome“.

³ Martin Luther. *Enarratio Psalmi LI*. 1532. 1538 (Weimarer Ausgabe [WA] 40/II, 322–324); ID. *Genesisvorlesung*. 1535–45 (WA 42,123–125); ID. *Römervorlesung*. 1515–1516 (WA 56,268–272). Srov. např. Herbert Olsson. *Schöpfung, Vernunft und Gesetz in Luthers Theologie*. Uppsala: A. Gyllenkrok & R. Holte 1971, s. 211–368; Ebeling. *Lutherstudien*. 1. sv., s. 221–272; Anselm Schubert. *Das Ende der Sünde: Anthropologie und Erbsünde Zwischen Reformation und Aufklärung*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht 2002. doi: 10.15109/9783666551925; Heinrich Maria Köster. *Urstand, Fall und Erbsünde von der Reformation bis zur Gegenwart*. Freiburg – Basel – Wien: Herder 1982.

redakci *Enarratio Psalmi LI*. (1532, 1538)⁴ a v *Disputatio de homine* (1536).⁵

Autentický vzor křesťanské teologie, jejího obsahu i rozvrhu, spatřoval Luther v žalmu 51 *Miserere*. Teologie je identická s kajícím poznáním: stejně jako pokání zahrnuje poznání hříchu a milosti (*cognitio peccati, cognitio gratiae*),⁶ také ona zahrnuje poznání člověka hříšného a propadlého zatracení i Boha ospravedlňujícího, spásu darujícího. Toto dvojjediné poznání je vlastním předmětem teologie: *theologiae proprium subiectum est homo peccati reus ac perditus et Deus iustificans ac salvator hominis peccatoris*. Nic dalšího zde nemá místo.⁷

Teologie tedy nespočívá prostě v poznání Boha (*sermo de Deo*): je nedělitelně poznáním Boha i člověka ve vztazích, které je pojí (*cognitio Dei et hominis*). Luther tomu rozumí tak, že teolog se nemá věnovat tomu, jaký je Bůh sám o sobě, nýbrž má usilovat o prožitek vlastní hříšnosti a dobrotivosti Boha ospravedlňujícího.⁸ Teologické poznání má tedy dvojjediný, soteriologicky definovaný předmět. Některé formulace

⁴ Luther. *Enarratio Psalmi LI*. 1532. 1538 (WA 40/II,326–328). Srov. Ebeling. *Lutherstudien*. 1. sv., s. 255–271; Reinhold Weier. *Das Theologieverständnis Martin Luthers*. Paderborn: Verlag Bonifacius-Druckerei 1976, s. 83–87; Jack Edmund Brush. *Gotteserkenntnis und Selbsterkenntnis: Luthers Verständnis des 51. Psalms*. Tübingen: Mohr Siebeck 1997; Oswald Bayer. *Martin Luthers Theologie: eine Vergegenwärtigung*. 3. nově, přepracované vydání. Tübingen: Mohr Siebeck 2007, s. 15–40.

⁵ Martin Luther. *Disputatio de homine*. 1536 (WA 39/I,175–177). Nové – zde citované – vydání disputace a rozsáhlý komentář k naší problematice podal Gerhard Ebeling. *Lutherstudien*. 2. sv. *Disputatio de homine*. 1. část. *Text und Traditionshintergrund*. Tübingen: Mohr Siebeck 1977; ID. *Lutherstudien*. 2. sv. *Disputatio de homine*. 2. část. *Die philosophische Definition des Menschen: Kommentar zu These 1–19*. Tübingen: Mohr Siebeck 1982; ID. *Lutherstudien*. 2. sv. *Disputatio de homine*. 3. část. *Die theologische Definition des Menschen: Kommentar zu These 20–40*. Tübingen: Mohr Siebeck 1989; Wilfried Härle. „Hominem iustificari fide“: tratti fondamentali dell’antropologia della Riforma. In: Eilert Herms – Lubomir Žak (ed.). *Fondamento e dimensione oggettiva della fede secondo la dottrina cattolico-romana ed evangelico-luterana*. Roma: Lateran University Press 2007, s. 429–454.

⁶ Luther. *Enarratio Psalmi LI*. 1538 (WA 40/II,317,34–37).

⁷ Luther. *Enarratio Psalmi LI*. 1538 (WA 40/II,328,17–18).

⁸ Luther. *Enarratio Psalmi LI*. 1532 (WA 40/II,327,11; 328,11–15.30–33): „Cognitio Dei et hominis est sapientia divina et proprie theologica [...] necessarium est, hominem cognoscere se et sentire experientia, quod talis sit, i. e. perditus, reus in peccatis simpliciter. [...] Ergo necessaria haec theologica cognitio est, ut homo se cognoscat, hoc est, ut sciat, sentiat et experiatur, quod sit reus peccati et addictus morti, Deinde etiam, ut contrarium sciat et experiatur, quod Deus sit iustificator et redemptor talis hominis, qui sic se cognoscit.“ Ibid. (WA 40/II,327,8–12, 328,1–5): „Non disputamus de Deo, sed de homine peccatore vel reo, morti et peccato subiecto, – non sedente in maiestate, sed iusticia Dei vel iustificante Deo. Cognitio Dei et hominis est sapientia divina et proprie theologica, Et ita cognitio Dei et hominis, ut referatur tandem ad Deum iustificantem et hominem peccatorem, ut proprie sit subiectum theologiae

kladly na první místo poznání Boha a na druhé poznání člověka,⁹ většinou však Luther rezolutně uváděl, že člověk musí nejprve znát sám sebe jako hříšníka a teprve v důsledku toho – byť vlastně simultánně – může poznat Boha jako svého Spasitele.¹⁰

To neznamená, že by bylo toto poznání prostou introspekci: je dosahováno „před tváří spravedlivého Boha“ a s pomocí Božího zjevení, jež poskytuje člověku i zprávu o tom, jaké je určení, jež mu vytkl Stvořitel, a jak extrémní poškození lidské přirozenosti působí hřích prvotní i osobní.¹¹ Zjevení hříchu má napomáhat tomu, aby teolog procítil sám sebe jako hříšníka, bytost, jejíž přirozenost je poničena hříchem: v tom je z teologického hlediska podstata člověka a úkolem teologa je, aby ji poznával a dával poznat: *Theologus disputat de homine peccatore. Haec hominis substantia est in theologia et hoc a theologo agitur, ut hanc suam naturam peccatis corruptam homo sentiat.*¹² Teprve poté následuje další část teologického poznání, jež se týká Boha v Kristu ospravedlňujícího.¹³ Tento řád poznání odpovídá *ordo rei*.¹⁴

Jde tedy o pohyb, v němž *cognitio Dei* zahrnuje nejprve poznání Boha spravedlivého a poté Boha ospravedlňujícího; *cognitio hominis* zahrnuje nejprve poznání sebe sama jako hříšníka a poté sebe sama jako ospravedlněného v Kristu. Následnost je ovšem pouze v procesu poznání, nikoli ve věci samé, jež je v okamžiku, kdy k ní teolog

homo reus et perditus et Deus iustificans vel salvator. Quicquid extra istud argumentum vel subiectum quaeritur, hoc plane est error et vanitas in theologia.“

⁹ Luther. *Enarratio Psalmi LI*. 1532 (WA 40/II,327,11; 328,11): „cognitio Dei et hominis“; „theologia agit de Deo salvante et homine sic lapsus“.

¹⁰ Luther. *Enarratio Psalmi LI*. 1538 (WA 40/II,328,30–33): „theologica cognitio est, ut homo se cognoscat [...] deinde etiam, ut contrarium sciat et experiatur, quod Deus...“; ID. *Dictata super Psalterium*. 1513–1516 (WA 3,124,12–14): „nemo pervenit ad divinitatis cognitionem, nisi qui prius humiliatus fuerit et in sui cognitionem descenderit, simul enim ibi et Dei cognitionem invenit“.

¹¹ Luther. *Enarratio Psalmi LI*. 1532. 1538 (WA 40/II,323,30): „Nos enim sic dicimus, naturalia esse extreme corrupta.“

¹² Luther. *Enarratio Psalmi LI*. 1538 (WA 40/II,327,20–22).

¹³ Luther. *Enarratio Psalmi LI*. 1538 (WA 40/II,327,23–30): „Quid enim homo in conspectu iusti Dei faciat, qui scit totam naturam peccato oppressam esse nec quicquam relictum esse, quo possit niti, sed simpliciter in nihilum iustitiae esse reductum? Haec cum in animo sic sentiuntur, tunc debet sequi altera pars cognitionis [...], ut homo discat et audiat, quid sit gratia, quid iustitia, quod Deus sit de homine sic ad infernum lapsus consilium, quod scilicet per Christum statuerit hominem restituere etc.“

¹⁴ Martin Luther. *Disputatio [prima] contra quosdam Antinomus*. 1537 (WA 39/1,347,1–6): „Ordo rei est, quod mors et peccatum est in natura ante vitam et iustitiam. Non enim iusti aut vivi sumus, peccato aut morti tradendi, sed peccatores iam, et mortui per Adam, iustificandi et vivificandi per Christum. Quare prior docendus est Adam (id est peccatum et mors), qui forma est futuri Christi postea docendi.“

přístupuje, již platnou skutečností. Řečeno slovy, která se blíží Lutherově dikci: teolog objasňuje, že Bůh je v Kristu současně spravedlivý a ospravedlňující a člověk je současně sám v sobě hříšník a v Kristu ospravedlněný (*simul peccator et iustus*).¹⁵

Hamartiologická a soteriologická definice člověka

Poznání člověka není výlučným předmětem teologie. Hovoří o něm i filosof, právník či lékař, každý ale z jiného hlediska. Filosof definuje člověka jako *animal rationale, sensitivum, corporeum*, a tato definice není sama o sobě mylná. Je však nicotná ve srovnání s poznáním, jež teologie čerpá z Písma¹⁶ a jež přináší úplnou a dokonalou definici člověka.¹⁷ Jedna její verze se soustředí na to, že člověk je hříšník.¹⁸ Protože však, jak bylo uvedeno výše, v kající teologii musí být poznání hříchu doplněno o poznání milosti, musí být hříšník poznáván i jako ospravedlněný. Proto zná Luther vedle hamartiologické definice člověka i alternativní definici soteriologickou: hříšník, který je ospravedlněn vírou.¹⁹

Toto soteriologické pojetí člověka – ten, kdo je ospravedlněn vírou – předpokládá a rozvíjí pojetí hamartiologické. Nahlíží člověka jako toho, kdo byl v duši i těle stvořen k Božímu obrazu, bez hříchu a nesmrtelný; nicméně nyní je, co se jej samého týče, v důsledku Adamaova pádu vydán moci ďábla, hříchu a smrti a zcela neschopen tuto

¹⁵ Luther. *Enarratio Psalmi LI*. 1538 (WA 40/II,327,30–33): „Si sum peccator in me, in Christo non sum peccator, qui nobis factus est iusticia, sed sum iustus et iustificatus per iustum et iustificantem Christum...“

¹⁶ Luther. *Disputatio de homine*, s. 15–19: „(1) Philosophia, sapientia humana, definit hominem esse animal rationale, sensitivum, corporeum. [...] (3) Sed hoc sciendum est, quod haec definitio tantum mortalem et huius vitae hominem definit. [...] (11) Ideo si comparetur philosophia seu ratio ipsa ad theologiam, apparebit nos de homine paene nihil scire. [...] (19) Sed qualis est haec vita, talis est definitio et cognitio hominis, hoc est, exigua, lubrica et nimio materialis.“ ID. *Enarratio Psalmi LI*. 1538 (WA 40/II,327,17–22): „Non igitur agimus hic de cognitione hominis philosophica, quae definit hominem esse animal rationale etc. Physica haec sunt et non theologica. Sic iureconsultus loquitur de homine possessore et domino suarum rerum, medicus loquitur de homine sano et aegro, theologus autem disputat de homine peccatore.“

¹⁷ Luther. *Disputatio de homine*, s. 19: „(20) Theologia vero de plenitudine sapientiae suae hominem totum et perfectum definit.“

¹⁸ Luther. *Enarratio Psalmi LI*. 1538 (WA 40/II,327,20–22): „theologus autem disputat de homine peccatore, haec hominis substantia est in theologia“.

¹⁹ Luther. *Disputatio de homine*, s. 22: „(32) Paulus Rom. 3. Arbitramur hominem iustificari fide absque operibus, breviter hominis definitionem colligit dicens: hominem iustificari fide.“

situaci překonat vlastními silami; avšak skrze Božího Syna Ježíše Krista byl osvobozen z moci hříchu a obdarován životem věčným.²⁰ Ohlédnutí k původnímu určení umožňuje poměřit závažnost situace hříchu – to je smysl protologie v Lutherově pojetí teologie a takto je také obsažena v jeho hamartiologické definici člověka. Předmětem soteriologické definice člověka je však posun od hříchu k eschatologické spravedlnosti. A v tomto smyslu je člověk přítomného života nahlížen jako pouhá materie toho Božího jednání, jímž je mu vtlačena podoba života budoucího, věčného a oslaveného (*pura materia Dei ad futurae formae suae vitam*): přetvořeného a k dokonalosti přivedeného Božího obrazu.²¹

Obě teologické definice člověka tedy charakterizují lidskou bytost pomocí proměn vztahů, jež konstitutivním způsobem pojí Boha s člověkem. Právě tyto proměny vytvářejí i odlišné stavy lidské přirozenosti: nevinnosti, hříchu, ospravedlnění, dokonalého završení ve spravedlnosti. Soteriologická definice se ovšem soustředí na člověka jako bytost v pohybu od nebytí čili deformace hříchem k bytí čili dokonalé podobnosti s Bohem. Tento pohyb se děje skrze milost ospravedlnění (*fieri est iustificatio*):²² člověk je „pohybován“ Spasitelem, který jej vede k eschatonu.²³ Jeho milost totiž vede člověka k pokání, jež je pojátkem i dělítkem (*medium*) hříchu a spravedlnosti: oba tyto póly jsou v pohy-

²⁰ Luther. *Disputatio de homine*, s. 19–20, teze 21–23. Srov. Theobald Beer. *Der fröhliche Wechsel und Streit: Grundzüge der Theologie Martin Luthers*. Einsiedeln: Johannes Verlag 1980, s. 35–223.

²¹ Luther. *Disputatio de homine*, s. 23, teze 35–38.

²² Martin Luther. *Römervorlesung*. 1515–1516 (WA 56,442,3). K motivu „pohybu“ v Lutherově antropologii srov. Lubomir Žak. L'ontologia della persona umana nel pensiero di Martin Lutero. In: Herms – Žak (ed.). *Fondamento e dimensione oggettiva della fede*, s. 395–410. Alister E. McGrath. *Reformation Thought: An Introduction*. Chichester: John Wiley & Sons, 2012, s. 134 uvádí, že „in his earlier phase, around the years 1515–1519, Luther tended to understand justification as a process of becoming, in which the sinner was gradually conformed to the likeness of Jesus Christ through a process of internal renewal. [...] In his later writings, however, dating from the mid-1530s and beyond [...], Luther tended to treat justification as a matter of being declared to be righteous, rather than a process of becoming righteous.“ Další komentáře: Theodor Dieter. *Der junge Luther und Aristoteles: Eine historisch-systematische Untersuchung zum Verhältnis von Theologie und Philosophie*. Berlin – New York: de Gruyter 2001, s. 326–343. doi: 10.1515/9783110877199; Ebeling. *Lutherstudien*. 2. sv. *Disputatio de homine*. 3. část, s. 477–479; Christoph Henschen. *Erniedrigung Gottes und des Menschen Erhöhung*. Frankfurt am Main: Peter Lang 2010, s. 361–365. doi: 10.3726/978-3-653-00258-4.

²³ Zde je jisté na místě připomenout Martin Luther. *De servo arbitrio* – například pasáž, kde autor vysvětluje, že Bůh působí v člověku „per inclinationem“ a že tato „actuossissima operatio Dei“ lidskou vůli „rapit suo motu“ (WA 18,747,24–27).

bu pokání soupřítomny, takže člověk je současně hříšník i spravedlivý.²⁴ Tak se vrací výše zmíněné pojetí teologie jako kajícího poznání, jež postupuje od *cognitio peccati* ke *cognitio gratiae*.

Riziko tematické redukce

Podotkněme, že sama snaha o definici sice vyjadřuje intelektuální rozměr poznání, Luther je však prodlužuje v zakoušení, procitování.²⁵ V tomto smyslu nemá být teologie poznání spekulativní, nýbrž ryze praktické a zkušenostní (*non speculativa, sed tota practica et sensitiva esse debet*).²⁶ Toto tvrzení se ukázalo později velice důležité, neboť přimělo staroprotestantskou ortodoxii k základní volbě: osvojit si tzv. analytickou metodu a s ní i takový rozvrh teologických disciplín, v nichž půjde nejprve o cíl, poté o subjekt k cíli přiváděný a nakonec o prostředky, jimiž se tak děje (*finis, subiectum, media*): odtud *theologia*, jež poznává Boha jako cíl lidské existence, *anthropologia sacra*, jež poznává člověka jako hříšníka (ve smyslu hamartiologické definice), a *christologia*, nejdůležitější část teologie, jež poznává člověka v ději ospravedlnění skrze Krista (ve smyslu soteriologické definice).²⁷

Tato struktura teologie je u Luthera přítomna jen implicitně. Jejímu plnému rozvinutí bránila mimo jiné skutečnost, že se jeho reflexe výrazně soustředila k „ego“. Teologie jako *cognitio Dei et hominis* není na prvním místě poznáním Boha jako takového nebo člověka

²⁴ Luther. *Römervorlesung*. 1515–1516 (WA 56,442,16–22): „Semper in peccato, in iustificatione, in iustitia, i. e. semper peccator, semper penitens, semper iustus. Quod enim penitet, hoc fit de non iusto iustus. Ergo penitentia est medium inter iniustitiam et iustitiam. Et sic est in peccato quoad terminum a quo et in iustitia quoad terminum ad quem. Si ergo semper penitemus, semper peccatores sumus, et tamen eo ipso et iusti sumus ac iustificamur, partim peccatores, partim iusti i. e. nihil nisi penitentes.“

²⁵ Vedle již citovaných vět srov. Luther. *Enarratio Psalmi LI*. 1532 (WA 40/II,326,24–27): „Porro haec cognitio peccati non est speculatio seu cogitatio, quam animus sibi fingit, sed est verus sensus, vera experientia et gravissimum certamen cordis, sicut testatur, cum dicit: »Iniquitatem meam cognosco«, hoc est, sentio, experior. Id enim Hebraica vox proprie significat...“

²⁶ Martin Luther. *Tischreden 1531–1546* (WA TR 1,72,16–21 [Nr. 153]): „Vera theologia est practica, et fundamentum eius est Christus, cuius mors fide apprehenditur. Omnes autem hodie, qui non sentiunt nobiscum, et non habent doctrinam nostram, faciunt eam speculativam [...]. Speculativa igitur theologia, die gehort in die hell zum Teufel.“ Srov. Weier. *Das Theologieverständnis Martin Luthers*, s. 118ss.; Gerhard Ebeling. *Lutherstudien*. 5. sv. Tübingen: Mohr Siebeck, 1985, s. 23–29.

²⁷ Srov. Novotný. *Anthropologia sacra*, s. 28–72, 117–147.

jako takového: je poznáním *sebe sama* jako hříšníka a Boha jako *mého* spasitele. Akt víry se koneckonců obrací k sobě samému – a stejnou dynamiku má i poznání víry. Paul Hecker pro tuto skutečnost našel pojem *reflexiver Glaube* a v jejím světle se Luther může jevit jako počátek novověkého subjektivismu a antropocentrismu.²⁸

Tento vjem posiluje i Lutherovo výslovné tvrzení, že tam, kde se má teologie věnovat hříšnému člověku a Bohu Spasiteli *in praedicamento relationis*,²⁹ jde o situaci ospravedlnění a cokoli, co by šlo nad rámec těchto témat, by byl *error et vanitas*.³⁰ Melanchthon tuto volbu přijal a v prvním vydání svého stěžejního díla ve vší nahotě uvedl, že se chce soustředit pouze na *beneficia Christi*, a vědomě upustil od úvah o troj-jediném Bohu, o vtělení a o stvoření: v teologii jde pouze o soteriologii, o *loci salutares*, a k pravému poznání Ježíše Krista dospívá ten, kdo přemítá o zákoně, hříchu a milosti a je tím přiveden k pravému obrácení.³¹ Následná vydání Melanchthonova díla tuto redukci neudržela. Nebezpečí účelové redukce předmětu teologie je však v reformačním

²⁸ Srov. Paul Hacker. *Das Ich im Glauben bei Martin Luther*. Graz: Styria 1966. Zestručněno v ID. *The Ego in Faith: Martin Luther and the Origin of Anthropocentric Religion*. Chicago: Herald 1970. Nové německé vydání nese stejný podtitul: id. *Das Ich im Glauben bei Martin Luther: der Ursprung der anthropozentrischen Religion*. Bonn: Nova & Vetera Verlag 2009. Pozdější staroprotestantská ortodoxie Lutherův soteriologický antropocentrismus podržela, doplnila jej však o univerzálnější horizont spásy. Proto také přestala teologii vnímat jako prostředek k dosažení vlastní spásy a začala ji chápat jako nástroj k úsilí o spásu druhých a v tomto smyslu především jako strukturovanou nauku. Marcel Nieden. *Die Erfindung des Theologen: Wittenberger Anweisungen zum Theologiestudium*. Tübingen: Mohr Siebeck 2006, s. 192 hovoří o posunu od „autopraxis“ k „allopraxis“; Kenneth G. Appold. Academic Life and Teaching in Post-Reformation Lutheranism. In: Robert Kolb (ed.). *Lutheran Ecclesiastical Culture 1550–1675*. Leiden, Boston: Brill 2008, s. 96. doi: 10.1163/ej.9789004166417.i-533.13 o posunu k „a teaching science“.

²⁹ Luther. *Tischreden 1531–1546* (WA TR 5,47,13–14 [Nr. 5292]); ID. *In XV Psalmos graduum*. 1552/53 (WA 40/III,534,23–28); ID. *Enarratio Psalmi LI*. 1552.1538 (WA 40/II,353,36–37 – 354,2–5.16–19; 421,21–24); ID. *Predigt am Ostermontag*. 1538 (WA 46,337,2–5 [Nr. 33]); ID. *Genesisvorlesung*. 1535–1545 (WA 42,635,11–21).

³⁰ Luther. *Enarratio Psalmi LI*. 1552. 1538 (WA 40/II, 328,3.17–18).

³¹ Philipp Melanthon. *Loci communes*. 1521 (CR [Corpus reformatorum] 21,84–85): „Mysteria divinitatis rectius adoraverimus, quam vestigaverimus. [...] Proinde non est cur multum operae ponamus in locis illis supremis, de Deo, de unitate, de trinitate Dei, de mysterio creationis, de modo incarnationis. [...] Reliquos vero locos, peccati vim, legem, gratiam, qui ignoravit, non video quomodo Christianum vocem, nam ex his proprie Christus cognoscitur, siquidem hoc est Christum cognoscere, beneficia eius cognoscere, non, quod isti docent, eius naturas, modos incarnationis contueri. [...] Paulus in Epistola quam Romanis dicavit, cum doctrinae Christianae Compendium conscriberet, num de mysteriis trinitatis, de modo incarnationis, de creatione activa, et creatione passiva philosophabatur? At quid agit? certe de lege, peccato, gratia, e quibus locis solis Christi cognitio pendet.“

pojetí teologie přítomno – a skutečně se také později u některých protestantských teologů projevilo.³²

Zajímavé je v tomto ohledu srovnání se sv. Tomášem Akvinským, který sice také hovořil o tom, že teolog se – na rozdíl od filosofa – věnuje tvorbě v jejich vztahu s Bohem,³³ rozuměl tomu však tak, že jediným vlastním předmětem teologie je Bůh sám a pak i Bůh jakožto počátek a konec všech věcí, zejména rozumného tvora.³⁴ Poznání tvorů tedy není v teologii cílem, nýbrž způsobem poznání Boha samého v jeho jednání navenek. On sám tak zůstává jediným vlastním předmětem teologie. Proto je například i celá trojčlenná struktura *Sumy teologie* nesena právě touto jednotící perspektivou a ve všech svých částech pojednává „o Bohu“.³⁵

³² Např. Jean Calvin. *Institutio Christianae religionis*. 1539–1554 (CR 1,289): „Unde intelligimus, hanc esse rectissimam Dei quaerendi viam, et aptissimum ordinem: non ut audaci curiositate penetrare tentemus, ad excutiendam eius essentiam, quae adoranda potius est quam scrupulosius disquirenda; sed ut illum in suis operibus contemplemur, quibus se propinquum nobis familiaremque reddit, ac quodammodo communicat.“ Balthasar Meisner. *Philosophia sobria*. 3. sv. Wittebergae: Heiden, 1623, s. 175: „Deus [...] non est subiectum theologiae, quia huius finis ultimus non est, ut Deum cognoscamus; sed ut per cognitionem Dei, in verbo propositam, aeternum salvemur. [...] Hinc Deus, quatenus a nobis scitur, theologiae subiectum congruum & adaequatum esse non potest.“ Bartholomäus Keckermann. *Gymnasium logicum*. Hanoviae: Antonius, 1606, s. 158: „Cum ergo theologia non sit contemplatrix disciplina, sed operatrix, idcirco de Deo absolute & contemplative non tractat, sed tantum Deum considerat, ut principium operationis sive salutis & poenarum.“

³³ Thomas Aquinas. *Contra Gentiles*, lib. 2 cap. 4 n. 2: „... alia circa creaturas et philosophus et fidelis considerat. Philosophus namque considerat illa quae eis secundum naturam propriam conveniunt: sicut igni ferri sursum. Fidelis autem ea solum considerat circa creaturas quae eis conveniunt secundum quod sunt ad Deum relata: utpote, quod sunt a Deo creata, quod sunt Deo subiecta, et huiusmodi.“ Ibid., n. 6: „In doctrina philosophiae, quae creaturas secundum se considerat et ex eis in Dei cognitionem perducit, prima est consideratio de creaturis et ultima de Deo. In doctrina vero fidei, quae creaturas non nisi in ordine ad Deum considerat, primo est consideratio Dei et postmodum creaturarum. Et sic est perfectior: utpote Dei cognitioni similior, qui seipsum cognoscens alia intuetur.“ Dřla sv. Tomáše jsou citována z <http://www.corpusthomicum.org>.

³⁴ Thomas Aquinas. *Summa theologiae* I,2 pr.: „principalis intentio huius sacrae doctrinae est Dei cognitionem tradere, et non solum secundum quod in se est, sed etiam secundum quod est principium rerum et finis earum, et specialiter rationalis creaturae“; I,1,3, ad 1: „sacra doctrina non determinat de Deo et de creaturis ex aequo, sed de Deo principaliter, et de creaturis secundum quod referuntur ad Deum, ut ad principium vel finem“; I,1,7 co.: „Omnia autem pertractantur in sacra doctrina sub ratione Dei, vel quia sunt ipse Deus; vel quia habent ordinem ad Deum, ut ad principium et finem. Unde sequitur quod Deus vere sit subiectum huius scientiae.“

³⁵ Aquinas. *Summa theologiae* I,2 pr.: „Ad huius doctrinae expositionem intendentes, primo tractabimus de Deo; secundo, de motu rationalis creaturae in Deum; tertio, de Christo, qui, secundum quod homo, via est nobis tendendi in Deum. Consideratio autem de Deo tripartita erit.“

Problematika etiky ctností v Lutherově teologii

Platí to dokonce i o části druhé, jež je věnována svobodnému, volnímu „pohybu rozumového tvora do Boha“ a promýšlí v této souvislosti etiku ctností, které jsou studovány i ve svých protikladech, neřestech. Právě přesvědčení o tom, že je teologie pojednáním o Bohu a že člověk je obraz Boží, přimělo Tomáše k tomu, aby zde do teologie integroval aristotelskou tradici etiky ctností, zvláště té, jež je obsažena v *Etice Nikomachově*.³⁶ Neboť celá tato etická reflexe je koneckonců komentářem k tomu, že Bůh, svrchovaně blažený sám v sobě pro dokonalost svého božství, resp. pro dokonalost vzájemné lásky božských Osob, je posledním cílem člověka, který ho (jako jediný pozemský tvor) dosahuje tím, že Boha poznává a miluje oblažující láskou, jež je nadpřirozeným darem Boha samého a jež dotváří všechny ostatní ctnosti – nejenom ty teologické, ale i ty morální a rozumové.³⁷

Jestliže jsme výše uvedli, že Lutherovo pojetí teologie jako poznání situace ospravedlnění s sebou nese riziko určité redukce promýšlených tajemství, musíme nyní dodat, že týž akcent na ospravedlnění s sebou nese i vyloučení etiky ctností z teologického diskursu.³⁸ Tomuto tvrzení je třeba správně rozumět: týká se především integrace filosofické etiky do teologie, a to proto, že v ní Luther spatřoval narušení stěžejního principu *sola gratia*: člověk tu podle něj hledá spravedlnost skrze vlastní, domněle záslužné skutky, tj. sám v sobě,³⁹ a vypíná se, že je svobodným pánem vlastních skutků a že si jeho rozum volí vždy to nejlepší.⁴⁰

³⁶ K Tomášovu pojetí ctností srov. např. Tomáš Machula. Tomášova etika ctností v diskutovaných otázkách. In: Tomáš Akvinský. *Otázky o ctnostech*. 1. sv. *O ctnostech obecně*. Praha: Krystal OP 2012, s. 5–15; ID. Teologické ctnosti v křesťanském životě. In: Tomáš Akvinský. *Otázky o ctnostech*. 2. sv. *Láska a naděje*. Praha: Krystal OP 2014, s. 5–27; ID. Tomáš o kardinálních ctnostech. In: Tomáš Akvinský. *Otázky o ctnostech*. 3. sv. *Kardinální ctnosti*. Praha: Krystal OP 2015, s. 3–23; ID. Kam směřuje všechno lidské snažení? In: Tomáš Akvinský. *O blaženosti v Teologické sumě: STh I–II, 1–5*. Praha: Krystal OP 2016, s. 5–28; ID. Úvod. In: Tomáš Akvinský. *Komentář k Etice Nikomachově: II. kniha*. Praha: Krystal OP 2013, s. 5–25.

³⁷ Srov. Aquinas. *Summa theologiae* I–II,1,8; I–II,62,1; II–II,23,8 atp.

³⁸ Srov. Ebeling. *Lutherstudien*. 3. sv., s. 44–75.

³⁹ Srov. Luther. *Römervorlesung*. 1515–1516 (WA 56,195,4–8; 237,1–18); ID. *Operationes in Psalmos*. 1519–1521 (WA 5,167,24–28). Viz Terence Irwin. Luther's Attack on Self-Love: The Failure of Pagan Virtue. *Journal of Medieval and Early Modern Studies* 1 (2012), s. 131–155. doi: 10.1215/10829636-1473127; Ronald N. Frost. Aristotle's Ethics: The Real Reason for Luther's Reformation? *Trinity Journal* 7 (1997), s. 223–241.

⁴⁰ Martin Luther. *Disputatio contra scholasticam theologiam*. 1517 (WA 1,226): „39. Non sumus domini actuum nostrorum a principio usque ad finem, sed servi. Contra philosophos [srov. Aristotelés. *Etika Nikomachova* III,5 (1114b 31–32)].“ id. *Disputatio de*

Hlavním předmětem Lutherovy kritiky Aristotelovy a Tomášovy etiky ctností byl princip, podle něhož se habitus morální ctnosti utváří opakovaným ctnostným jednáním, resp. ta jeho formulace, jež si posloužila příkladem ctnosti spravedlnosti: „stáváme se spravedlivými, když konáme spravedlivé skutky“.⁴¹ Viděl v něm totiž popření výpovědi listu Římanům o ospravedlnění z Boží milosti skrze víru, ne ze skutků, a také popření moci hříchu. Ne snad že by byl člověk sám ze sebe, tj. od přirozenosti, zcela neschopen poznávat a konat dobro: ve všech takových případech je ale přítomno i zlo, neboť tu člověk, není-li mu dána nadpřirozená víra a láska, hledá sám sebe namísto Boha.⁴²

Jak patrně, Luther nauku o ctnostech úplně nevylučuje.⁴³ Mravní ctnosti jsou však pro něj důsledkem ctností teologických: víra a láska

homine, s. 21: „(28) Item qui Aristotelem (nihil de homine theologico scientem) inducunt, quod ratio deprecatur ad optima [srov. Aristotelés. *Magna Moralia* I,35 (1197b 22–23)].“

⁴¹ Aristotelés. *Etika Nikomachova* II,1 (1103a 31.54–1103b 1). Srov. Luther. *Disputatio contra scholasticam theologiam*. 1517 (WA 1,226): „40. Non effieimur iusti iusta operando, sed iustificati operamur iusta. Contra philosophos.“ ID. *Predigten des Jahres 1522* (WA 10/III,92,19–20; 93,6–7): „Do irret Thomas mit den seinen, das ist mit dem Aristoteli, die do sagen, durch ubung wirt einer virtuosus [...]. Derhalben haben sie geirret, als ich hab gesagt, Aristoteles und Thomas, das durch ubung tugentsam einer solt werden.“ Pro podrobný komentář tematiky srov. Dieter. *Der junge Luther und Aristoteles*, s. 149–256. Pro vztah Luthera ke sv. Tomášovi a tomistům srov. Denis Janz. *Luther and late Medieval Thomism: A Study in Theological Anthropology*. Waterloo: Wilfrid Laurier University Press 1985; Karl-Heinz zur Mühlen. On the critical reception of the thought of Thomas Aquinas in the theology of Martin Luther. In: Paul van Geest – Harm Goris – Carlo Leget (ed.). *Aquinas as authority*. Leuven: Peeters 2002, s. 65–86.

⁴² Luther. *Römervorlesung*. 1515–1516 (WA 56,355,15–26): „Verum est sane, quod lex naturę omnibus nota est et quod ratio ad optima deprecatur. Sed quę? Non secundum Deum, sed secundum nos, i. e. male bona deprecatur. Quia se et sua in omnibus querit, non autem Deum, quod sola fides in charitate facit. Unde et scientię et virtutes et quecunq; bona naturaliter cupita, quesita, inventa male bona sunt. Quia non in Deum referuntur, sed in creaturam i. e. in seipsum. Quomodo enim in Deum referret, quem non super omnia diligit? Quomodo diligeret, quem non novit? Quomodo nosset, qui vitio peccati primi in tenebris et vinculis quoad intellectum et affectum est? Igitur nisi fides illucescat et charitas liberet, non potest homo quicquam boni aut velle aut habere vel operari, sed malum tantum, tunc etiam, quando bonum operatur.“ Srov. *ibid.* (WA 56,275,20–23): „Ita enim, quia voluntas habens istam syntheresim, qua, licet infirmiter, inclinatur ad bonum. Et huius paruulum motum in Deum (quem naturaliter potest) illi somniant esse actum diligendi Deum super omnia! Sed inspicite totum hominem plenum concupiscentiis (non obstante isto motu paruissimo).“ ID. *Disputatio contra scholasticam theologiam*. 1517 (WA 1,226): „38. Nulla est virtus moralis sine vel superbia vel tristitia, id est, peccato.“

⁴³ Srov. Ivar Asheim. Lutherische Tugendethik? *Neue Zeitschrift für systematische Theologie und Religionsphilosophie* 3 (1998), s. 239–260. doi: 10.1515/nzst.1998.40.3.239; Knut Alfsvåg. Virtue, Reason and Tradition: A Discussion of Alasdair MacIntyre's and Martin Luther's Views on the Foundation of Ethics. *Neue Zeitschrift für sys-*

jsou ctnosti, jež shrnují všechny ctnosti ostatní.⁴⁴ Vytrhávají totiž člověka z něho samého a dávají mu identitu mimo sebe: bez vlastních skutků a z pouhé milosti je zbaven dědičného hříchu a ukotven ve spravedlnosti někoho jiného: stává se jedno s Kristem, má podíl na jeho spravedlnosti, jež je spravedlností Boží, a na jeho ctnosti, jež je ctností a mocí Boží. Neboť ctností a mocí Boží je Kristus (*Dei virtus: 1 Kor 1,24*).⁴⁵

Na tomto základě je pak člověk sám schopen jednat spravedlivě, resp. ctnostně.⁴⁶ Nezbytným východiskem takového ctnostného života je však proměna osoby, kterou působí Boží milost ospravedlňující a jež spočívá v daru teologických ctností.⁴⁷ Tak spravedlnost darovaná

tematische Theologie und Religionsphilosophie 3 (2005), s. 288–305. doi: 10.1515/nzst.2005.47.3.288; Theo A. Boer. Is Luther's Ethics Christian Ethics? *Lutheran Quarterly Review* 4 (2007), s. 404–421.

⁴⁴ Martin Luther. *Vorlesung über das Hohelied*. 1530–1531 (WA 51/II,626,13–15): „Fides non una virtus, sed omnes virtutes et regnum quoddam virtutum. Ideo magna virtus...“ ID. *Fastenpostille*. 1525 (WA 17/II,100,24,26–27): „die edlste Tugent, nemlich die Liebe“, „die liebe ist das Heubt, der Brunn und gemeyne Tugent aller Tugent“.

⁴⁵ Martin Luther. *Duo sermones de passione Christi*. 1518 (WA 1,343,32): „Christus autem virtus est“; ID. *Predigten des Jahres 1523* (WA 12,486,2): „aller Tugend vol“ atd. Srov. Reinhard Schwarz. *Fides, spes und caritas beim jungen Luther unter besonderer Berücksichtigung der mittelalterlichen Tradition*. Berlin: De Gruyter 1962, s. 89–94, 247–249.

⁴⁶ Martin Luther. *Sermo de duplici iustitia*. 1519 (WA 145,7–147,24): „Duplex est iusticia Christianorum, sicut et duplex peccatum est hominum. Prima est aliena et ab extra infusa. Haec est qua Christus iustus est et iustificans per fidem [...]. Igitur per fidem in Christum fit iusticia Christi nostra iusticia et omnia quae sunt ipsius, immo ipsemet noster fit. Ideo appellat eam Apostolus iusticiam Dei [...]. Haec est iusticia infinita et omnia peccata in momento absorbens, quia impossibile est, quod peccatum in Christo haereat: at qui credit in Christo, haeret in Christo, estque unum cum Christo, habens eandem iusticiam cum ipso. Ideo impossibile est, quod in eo maneat peccatum. Et haec iusticia est prima, fundamentum, causa, origo omnis iusticiae propriae seu actualis, quia vere ipsa datur pro originali iusticia in Adam perditā et operatur id, immo maius quam illa iusticia originalis fuisse operata. [...] Haec igitur iusticia aliena et sine actibus nostris per solam gratiam infusa, trahente intus scilicet Patre nos ad Christum [...]. Secunda iusticia est nostra et propria, non quod nos soli operemur eam, sed quod cooperemur illi primae et alienae. Haec nunc est illa conversatio bona in operibus bonis [...] Haec iusticia est opus prioris iusticiae et fructus atque sequela eiusdem [...]. Haec iusticia perficit priorem, quia semper laborat, ut Adam perdat et destruat corpus peccati: ideo odit se et diligit proximum, non quaerit quae sua sunt sed quae alterius, et in hoc est tota conversatio eius. Non in hoc, quod odit seipsum et non quaerit quae sua sunt, facit sibi crucifixionem carnis, quod autem quaerit quae alterius sunt, operatur charitatem, et sic utroque facit voluntatem Dei, vivens sibi sobrie, proximo iuste, Deo pie. Et in hoc imitatur exemplum Christi et conformis fit imaginis eius. [...] Haec iustitia opponitur peccato actuali et proprio nostro...“

⁴⁷ *Dr. Martin Luthers Briefe, Sendschreiben und Bedenken*. Sv. 1. Berlin: bey G. Reimer 1825, s. 40, č. 22 (19. 10. 1516): „Non enim, ut Aristoteles putat, iusta agendo iusti efficimur, nisi simulatorie: sed iusti (ut sic dixerim) fiendo et essendo operamur ius-

skrze víru předchází spravedlivé skutky, vede k nim a hledá jejich prostřednictvím Boha.⁴⁸ Mají povahu vděčné odpovědi na Boží obdarování a jsou dobré natolik, nakolik je za takové považuje Bůh sám.⁴⁹

Každé jiné pojetí ctností je pro Luthera nepřijatelné. Se vši radikálností tvrdí, že nic není větším nepřitelem milosti a Kristova kříže a nic není pro křesťana škodlivější nežli aristotelská etika ctností.⁵⁰ Neboť morální filosofie nespátřuje svůj předmět a svou finální příčinu v Bohu. Hovoří o jednání, které se soustředí k obecnému dobru, pokoji a počestnosti, ale o Bohu nic neví a nemá na mysli dosažení věčného

ta. Prius necesse est personam esse mutatam, deinde opera: prior placet Abel, quam munera eius.“ Srov. Reinhard SCHWARZ. *Fides, spes und caritas*, s. 241–413.

⁴⁸ Luther. *Römervorlesung*. 1515–1516 (WA 56,172,7–11; 364,16–20): „Et dicitur ad differentiam iustitie hominum, que ex operibus fit. Sicut Aristoteles 3. Ethicorum manifeste determinat, secundum quem iustitia sequitur et fit ex actibus. Sed secundum Deum precedit opera et opera fiunt ex ipsa.“ „Non ex fructibus arbor fit, sed ex arbore fructus. Non ex operibus et actibus virtus, ut Aristoteles, sed ex virtutibus fiunt actus, ut Christus docet. Quia actus secundus presupponit primum et operatio prerequirit substantiam et virtutem et effectus causam.“ ID. *Disputatio Heidelbergae habita*. 1518 (WA 1,364,1–15): „Non ille iustus est, qui multum operatur, sed qui sine opere multum credit in Christum. Quia iusticia Dei non acquiritur ex actibus frequenter iteratis, ut Aristoteles docuit, sed infunditur per fidem. Iustus enim ex fide vivit Roma. 1. et 10. Corde creditur ad iusticiam. Unde illud sine opere sic volo intelligi, non quod iustus nihil operetur, sed quod opera eius non faciunt eius iusticiam, sed potius iusticia eius facit opera. Sine enim opere nostro gratia et fides infunditur, quia infusa iam sequuntur opera. [...] Deinde, quia opera, quae ex tali fide facit, non sua sed Dei esse novit, ideo non se per illa iustificari aut glorificari querit, sed Deum querit: sua sibi sufficit iusticia ex fide Christi, id est, ut Christus sit eius sapientia, iusticia &c. [...]. ipse vero sit Christi operatio seu instrumentum.“

⁴⁹ Luther. *Römervorlesung*. 1515–1516 (WA 56,394,28–395,7): „Quid superbit homo de meritis suis et operibus, que nullo modo placent, quia sunt bona vel merita, sed quia sunt a Deo electa ab e terno ei placitura? Non ergo nisi gratias agendo bene operamur, quia opera nos non faciunt bonos, sed bonitas nostra, immo bonitas Dei facit nos bonos et opera nostra bona. Quia non essent in se bona, nisi quia Deus reputat ea bona. Et tantum sunt vel non sunt, quantum ille reputat vel non reputat. Idcirco nostrum reputare vel non reputare nihil est. Qui sic sapit, semper pavidus est, semper Dei reputationem timet et expectat. Idcirco nescit superbire et contendere, sicut faciunt superbi iustitiarum, qui certi sunt de bonis operibus suis. Perversa itaque est definitio virtutis apud Aristotelem, quod ipsa nos perficit et opus eius laudabile reddit, nisi intelligat, quod coram hominibus et in oculis nostris nos perficit et opera nostra commendat. Quod est coram Deo abominabile et contrarium magis placitum.“

⁵⁰ Martin Luther. *Operationes in Psalmos*. 1519–1521 (WA 5,107,5–9): „Proinde nihil potest Christiano homini pestilentius tradi quam philosophia moralis et decreta hominum, si ita tradantur, ut credat in his se recte incedere coram Deo. Nam sic fiet, ut consiliis his innixus, quicquid contra se geri viderit, iudicet, damnet, persequatur ac per hoc Crucem Christi repudiet et viam Dei penitus contemnat.“ Ibid. (WA 5,645,12–13); ID. *Disputatio contra scholasticam theologiam*. 1517 (WA 1,226): „41. Tota fere Aristotelis Ethica pessima est gratiae inimica. Contra Scholast.“ Srov. ID. *Ad dialogum Silvestri Prieratis de potestate papae responsio*. 1518 (WA 1,650,23–27); id. *De votis monasticis Martini Lutheri iudicium*. 1521 (WA 8,607,33–35).

života.⁵¹ Když posuzuje lidské jednání, chybí jí správné poznání a chtění. Když totéž činí teologie, předpokládá víru, totiž to, že „díky slovu evangelia poznávám a věřím, že Bůh poslal svého Syna do světa, aby nás vykoupil z hříchu a smrti“.⁵² Proto také teologie posuzuje jednání věřící, jež je od jednání přirozeně mravního odlišné tím, že jeho zdrojem a kritériem je víra.⁵³

Závěr

Jak patrně, Lutherova etika „spočívá na základech ospravedlnění“, je to „etika z ospravedlnění a spolu s učením o ospravedlnění“.⁵⁴ Etika ctností, jež by navazovala na aristotelskou tradici, však nemá v Lutherově pojetí teologie – *cognitio Dei et hominis, cognitio peccati et gratiae* – místo. Odtud také praktický závěr, který německý reformátor navrhl: pryč se studiem *Etiky Nikomachovy* na univerzitách, protože nic tolik neodporuje Boží milosti a křesťanským ctnostem!⁵⁵

Jestliže se tak nestalo, jestliže tento spis a s ním související tradice etiky přece jen našla místo v reformovaném prostředí, pak jen proto, že se Philipp Melanchthon tímto Lutherovým návrhem neřídil. On sám se k Aristotelovu pojednání opakovaně vracel, komentoval ho a prosadil, že našlo místo na reformovaných lyceích. Ani on však

⁵¹ Martin Luther. *In epistolam S. Pauli ad Galatas Commentarius*. [1531.] 1535 (WA 40/I,410,2.11.14–15.27–411,2–3.12): „Hinc in Theologia dicimus moralem Philosophiam non habere in obiecto et causa finali Deum...“ „Non cogitat philosophus moralis, quod velit mereri vitam aeternam.“ „Et dicimus philosophiam moralem nihil scire de Deo.“

⁵² Luther. *In epistolam S. Pauli ad Galatas Commentarius*. [1531.] 1535 (WA 40/I,412,14–15.24–30): „Ergo facere in Theologia necessario praerequirit ipsam fidem.“ „Itaque oportet nos altius ascendere in Theologia cum vocabulo Faciendi, ut plane novum fiat. [...] Ut prorsus hic novam significationem habeat et requirat etiam rectam rationem et bonam voluntatem, sed theologice, non moraliter, quae est, quod per verbum Evangelii cognosco et credo Deum misisse filium suum in mundum, ut redimeret nos a peccato et morte.“

⁵³ Luther. *In epistolam S. Pauli ad Galatas Commentarius*. [1531.] 1535 (WA 40/I,412,20–25): „Ergo facere in Theologia intelligitur semper de fidei facere, ut facere fidei sit alius circulus ac novum quasi regnum a facere morali. Itaque cum nos Theologi loquimur de facere, necesse est nos loqui de fidei facere, quia in Theologia nullam rectam rationem et bonam voluntatem habemus nisi fidem.“

⁵⁴ Paul Althaus. *Die Ethik Martin Luthers*. Gütersloh: Gütersloher Verlagshaus, 1965, s. 11–42 (Ethos auf dem Boden der Rechtfertigung); Max Josef Suda. *Die Ethik Martin Luthers*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht 2006, s. 38–56. doi: 10.13109/9783666563579 (Ethik aus der Rechtfertigung und mit der Rechtfertigungslehre).

⁵⁵ Srov. Martin Luther. *An den christlichen Adel deutscher Nation*. 1520 (WA 6,457,31–38).

neintegroval etiku ctností do teologie a ponechal ji mimo její rámec. V tom ho potom následovali i další lutherští a kalvínští myslitelé. To však by již byl námět na další studii, v níž by byl Melanchthon představen jako „etik reformace“.⁵⁶

*Katolická teologická fakulta Univerzity Karlovy
Thákurova 3
160 00 Praha 6
e-mail: novotny@ktf.cuni.cz*

⁵⁶ Tak Wilhelm Dilthey. Melanchthon und die erste Ausbildung des natürlichen Systems in Deutschland. In: ID. *Aufsätze zur Philosophie*. Hanau: Verlag Werner Dausen 1986, s. 263. Srov. Philipp Melanchthon. *Ethicae Doctrinae Elementa et Enarratio Libri quinti Ethicorum*. Herausgegeben und eingeleitet von Günter Frank. Stuttgart: Frommann-Holzboog 2008, s. I–XLII; Nicole Kuroпка. Melanchthon und die Ethik. *Zeitschrift fuer Theologie und Kirche* 3 (2016), s. 235–257(23). doi.org/10.1628/004435416X14665991202855; id. *Philipp Melanchthon: Wissenschaft und Gesellschaft: Ein Gelehrter im Dienst der Kirche (1526–1532)*. Tübingen: Mohr Siebeck, 2002, s. 29–31, 176–181, 242–244, 275–283; Günter Frank. Melanchthon – der „Ethiker der Reformation“. In: Günter Frank – Felix Mundt (ed.). *Der Philosoph Melanchthon*. Berlin – New York: De Gruyter 2012, s. 45–76. doi.org/10.1515/9783110260991.45; ID. Die Vernunft des Handelns: Melanchthons Konzept der praktischen Philosophie und die Frage nach der Einheit und Einheitlichkeit seiner Philosophie. In Günter Frank – Sebastian Lalla (ed.). *Fragmenta Melanchthoniana*. 1. sv. Heidelberg: Verlag Regionalkultur 2005, 163–178; id. Praktische Philosophie unter den Bedingungen reformatorischer Theologie: Die Intellektlehre als Begründung der Willensfreiheit in Philipp Melanchthons Kommentaren zur praktischen Philosophie des Aristoteles. *Ibid.*, s. 243–254; ID. The Reason of Acting: Melanchthon's Concept of Practical Philosophy and the Question of the Unity and Consistency of his Philosophy. In Jill Kraye – Risto Saari-nen (ed.). *Moral Philosophy on the Threshold of Modernity*. Dordrecht: Springer 2005, s. 217–233. doi.org/10.1007/1-4020-3001-0; Henning Ziebritzki. Tugend und Affekt: Ansatz, Aufriß und Problematik von Melanchthons Tugendethik, dargestellt anhand der „Ethicae doctrinae elementa“ von 1550. In: Günter Frank (ed.). *Der Theologe Melanchthon*. Stuttgart: Thorbecke, 2000, s. 357–373; Christoph Hubig. Melanchthon als Interpret der aristotelischen Ethik. in Günther Wartenberg (ed.). *Werk und Rezeption Philipp Melanchthons in Universität und in Schule bis ins 18. Jahrhundert*, Leipzig 1999, s. 161–178; Jill Kraye. Melanchthons ethische Kommentare und Lehrbücher. in Jürgen Leonhardt (ed.). *Melanchthon und das Lehrbuch des 16. Jahrhunderts*. Rostock 1997, s. 195–214; Heinz Scheible. *Aufsätze zu Melanchthon*. Tübingen: Mohr Siebeck, 2010, s. 241–252.